

Kandidatnummer:

2498

(Hvis besvarelsen skal leveres på navn, skrives navn i stedet for kand.nr.)

FORSIDE

ved besvarelse av hjemmeeksamen, semesteroppgave, rapport, essay osv.

Emnekode:	H1 116
Emnenavn:	Konflikt og fred historiske og etiske perspektiver
Emneansvarlig (normalt faglærer):	May Britt Ohnman Møser
Eventuell veileder:	
Innleveringsfrist/ tidspunkt:	06.06.08
Antall sider inkl. forside	12
Merknader:	

Jeg/vi bekrefter at jeg/vi ikke siterer eller på annen måte bruker andres arbeider uten at dette er oppgitt, og at alle referanser er oppgitt i litteraturlisten.

Ja

Nei

*Kopiering av andres tekster eller annen bruk av andres arbeider uten kildehenvisning, kan bli betraktet som fusk.***Gjelder kun gruppeeksamen:**

Vi bekrefter at alle i gruppa har bidratt til besvarelsen.

Ja

Nei

Kan besvarelsen brukes til undervisningsformål?

Ja

Nei

Semesteroppgave i HI 116

Erindringspolitiske perspektiver på krig og fred

Oppgave nr B-3 Arbeid for fienden – arbeid for føda?

Innledning

Oppgavens spørsmålsstilling eller ordlyd er følgende: *Sammenlikne demografiske, moralske og erindringsmessige sider ved okkupasjonsmaktens bruk av arbeidskraft i de okkuperte landene i Vest-Europa (Nederland, Belgia, Frankrike, - Lagrou 2000 s. 129-196) og med nordmenns og de østeuropeiske krigsfangenes arbeid for okkupasjonsmakten i årene 1940-1945.*

Når den tyske okkupasjonsmakten gjorde sine inntog i Europa var det et enormt apparat som ble satt i gang. Det krever store resurser for å drive en krig og spesielt når den har som mål å underlegge seg hele Europa og mer til. Det var store behov for menneskelige resurser i form av soldater og arbeidskraft. Flere millioner Tyskere ble kalt inn til militærtjeneste i løpet av krigen dette medførte naturligvis et stort underskudd på arbeidskraft i Tyskland. Dette behovet ble som jeg skal komme tilbake til i stor grad dekket av personer fra tyske okkuperte områder.¹ Det var naturligvis også et behov for arbeidere som kunne arbeide for okkupasjonsmakten i de okkuperte landene.

Når man i dag tenker på andre verdenskrig i Norge har de fleste en forestilling om at folk flest gjorde motstand mot okkupasjonsmakten. Det var en kollektiv front og motvilje til å ha noe med fienden å gjøre i det hele tatt. Faktum er det at svært mange nordmenn arbeidet for okkupasjonsmakten, f.eks. ved bygging av infrastruktur som veier, flyplasser osv som okkupasjonsmakten trengte. I Norge var det også en utstrakt bruk av krigsfanger fra Øst-Europa og Russland. Jeg skal videre i denne oppgaven se på hvilke forskjeller og likheter det var mellom okkupasjonsmaktens bruk av arbeidskraft i Vest-Europa (Frankrike, Nederland og Belgia) og Norge.

¹ Lagrou, Pieter: *The Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory & National Recovery in Western Europe, 1945-1965* Cambridge 2000

Forholdene i Vest Europa

Den Tyske invasjonen av vest-Europa eller mer bestemt Frankrike, Nederland og Belgia som jeg her skal se nærmere på, startet 10. mai 1940 med angrepet på Nederland og Belgia. Tre dager senere startet angrepet på Frankrike.

Tyskland hadde som nevnt et stort behov for arbeidskraft for å holde krigsmaskinen i gang. Tyske strateger hadde forutsett dette problemet, et alternativ var å mobilisere tyske kvinner, men man mente dette ville ødelegge den sosiale balansen i samfunnet og kunne ødelegge oppslutningen til regimet også utfra et nazistisk ideologisk ståsted vegret man seg for å bruke tyske kvinner som arbeidere². Bruk av utenlandsk arbeidskraft ble derfor sett på som en bedre løsning. Ved slutten av 1940 var det mer enn 3 millioner utenlandske arbeidere i Tyskland.³ Det var ikke bare krigsfanger som ble sendt til Tyskland for å arbeide. Store deler av arbeidskraften besto av "frivillige" arbeidere og tvangsdeporterte arbeidere.⁴ I det okkuperte Vest-Europa ble den lokale arbeidsadministrasjonen brukt for å rekruttere frivillige arbeidere til Tyskland. Administrasjonen måtte bøye seg for tyske krav og ønsker. Mange ansatte i administrasjonene sa opp sine stillinger eller bedrev administrativ sabotasje.⁵ Det som i begynnelsen hadde vært en forholdsvis uavhengig arbeids administrasjon ble utover i krigen og i takt med det tyske økende behovet for arbeidskraft mer og mer underlagt tysk innflytelse.⁶ Administrasjonene skulle registrere og etter hvert tvangs innrullere arbeidsledige til arbeid både i hjemlandet og i Tyskland. Utstrakt bruk av propaganda for å få folk i arbeid i Tyskland ble tatt i bruk.⁷ I Nederland og Belgia fratok man arbeidsledige sine rettigheter hvis de takket nei til stillinger i Tyskland. I Nederland gikk man så langt som å nekte arbeidere som sa nei, hjelp fra veldedighet.⁸ Dette medførte at mange i realiteten sto igjen med valget mellom fattigdom og sult eller arbeid i Tyskland.⁹ Vi kan trekke et grovt skille mellom de som reiste "frivillig" og de som reiste under tvang. Perioden fram til våren 1942 med sysselsetting av arbeidsledige, ofte ansett som

² Lagrou 2000 s132

³ Lagrou 2000 s132-133

⁴ Lagrou 2000

⁵ Lagrou 2000 s134

⁶ Lagrou 2000 s134

⁷ Lagrou 2000 s135

⁸ Lagrou 2000 s135

⁹ Lagrou 2000 s135

frivillig, etterfulgt av perioden med lovpålagt tvungen arbeidsinnvandring.¹⁰ Utrykkene frivillig og ufrivillig arbeid er lite nyansert og ofte er tilfellene med frivillig arbeid i den første perioden mindre frivillig enn det faktisk gir uttrykk for, og ufrivillig arbeid og tvangs deportering i den seinere perioden kan være mer frivillig enn det gis uttrykk for i mange kilder.¹¹

Frankrike

Angrepet på Frankrike kom via Belgia og dermed unngikk de den tungt bevoktede Maginot linja langs grensen mellom Tyskland og Frankrike. Dette angrepet kom uventet på de allierte styrkene, de britiske og franske styrkene ble presset tilbake og allerede den 22. juni 1940 kapitulerte Frankrike.¹² Et stort antall ca 330 000 franske og britiske soldater ble evakuert i en stor redningsaksjon ved Dunkerque i slutten av mai og ytterligere 220 000 fra andre franske havner¹³. Mange av disse returnerte riktignok til Frankrike for å slåss, og den tyske hær tok om lag 1,8 millioner krigsfanger under invasjonen av Frankrike. Av disse ble ca 1,5 millioner sendt til Tyskland, og satt i tyske fangeleirer eller arbeidsleirer, der de fleste ble brukt som arbeidskraft. Mange av krigsfangene returnerte til Frankrike som en følge av Relève politikken som innebar at krigsfanger fikk vende hjem hvis sivile meldte seg frivillig til arbeid, det var naturligvis ikke noe 1:1 forhold her, i utgangspunktet skulle tre faglærte arbeidere utveksles mot en frigitt fange, men i realiteten var tallet så høyt som syv arbeidere mot en fange.¹⁴ Etter 1943 ble vilkårene i releve politikken endret. Krigsfangene ble ikke lenger frigitt, men fikk i stedet endret status fra krigsfanger til sivile arbeidere slik at de fikk lønn på lik linje med tyske arbeidere. Denne statusendringen gjorde nok mer skade enn nytte for krigsfangene ettersom de nå ikke lenger var beskyttet av genevkonvensjonen, de mistet også mye av respekten fra hjemlandet, og mange ble mistenkt og sett på som kollaboratører da de vendte hjem etter krigen. Omlag 250.000 krigsfanger fikk endret sin status til sivile

¹⁰ Lagrou 2000 s 135

¹¹ Lagrou 2000 s 140

¹² BBC 2005: *Fact File : The Fall of France* <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

¹³ BBC 2005: *Fact File : The Fall of France* <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

¹⁴ Lagrou 2000 s 138

arbeidere, ofte uten samtykke.¹⁵ Ved slutten av krigen anså man at det var ca 950 000 franske krigsfanger, 700 000 franske arbeidere, og 500 000 franske tvangsdeporterte som arbeidet i Tyskland.¹⁶

Nederland

Den 14. mai 1940 overga Nederland seg. Den tyske invasjonen av Nederland kom lynraskt, og var nok et eksempel på suksessen til den tyske bliezkrieg, kun 4 dager tok det.¹⁷ Bare 20 000 av i alt 300 000 Nederlandske soldater ble etter invasjonen sendt til Tyskland. Før utgangen av juni 1940 ble også disse soldatene sendt hjem igjen.

Offiserene og yrkessoldatene måtte sverge på å aldri ta opp kampen mot Tyskland igjen. Kun 5 generaler og omlag 60 offiserer nektet, og anså derfor seg selv som krigsfanger. I 1942 ble likevel 2000 offiserer sendt til tyskland og i 1943 fikk 240 000 tidligere soldater ordre om å registrere seg for deportering til Tyskland. Liten innsats fra okkupasjonsmaktens side og en utstrakt bruk av forfalskede dokumenter førte til at bare 11000 ble tatt.¹⁸ Det var altså på det meste kun 13000 nederlandske krigsfanger i tysk fangenskap, dette tallet er lavt med tanke på at Nederland hadde 300 000 soldater når invasjonen startet, disse var imidlertid i stor grad mobiliserte vernepliktige soldater og ikke yrkessoldater.¹⁹ Det er også klart at den nazistiske forskjellsbehandlingen av germanske og ikke germanske folk er av betydning for denne behandlingen.

Nederland hadde før krigen hatt et forholdsvis nært forhold til Tyskland og nederlandske myndigheter oppfordret allerede før krigen, sine innbyggere om å arbeide i Tyskland. Dette p.g.a. stor arbeidsledighet i Nederland.²⁰ Etter okkupasjonen økte arbeidsledigheten ytterligere og personer uten jobb som takket nei til arbeid i Tyskland mistet sine rettigheter knyttet til arbeidsledighetshjelp. Nederland var først ute med tvungent arbeid både lokalt og i Tyskland. Ved krigens slutt var det nærmere 300 000 nederlandske arbeidere i Tyskland²¹

¹⁵ Lagrou 2000 s 139

¹⁶ Lagrou 2000 s 88

¹⁷ BBC 2005: *Fact File : The Fall of France* <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

¹⁸ Lagrou 2000 s 82-83

¹⁹ Lagrou 2000 s 82

²⁰ Lagrou 2000 s 132

Belgia

Invasjonen av Belgia var over på 18 dager.²² Av den Belgiske hæren på 700 000 soldater og en reservestyrke på ytterlige 200 000 ble 145 000 fra Flandern og 80 000 fra Vallonia brakt til Tyskland. Etter en måned ble styrkene fra Flandern sendt hjem igjen. Dette gjaldt imidlertid ikke yrkessoldatene og offiserene²³

Ved krigens slutt var det 62000 belgiske krigsfanger i Tyskland og ca 140 000 arbeidere²⁴ Forskjellsbehandlingen av fanger fra Flandern og Vallonia var en videreføring av den tyske *Flamenpolitik* fra første verdenskrig. Målet var å la Flandern bli en del av Tyskland mens Vallonia skulle høre til under Frankrike.²⁵ Det finnes ulik statistikk over hvilke grupper man bruker, frivillige arbeidere, deporterte osv har endret seg med tiden. Denne klassifiseringen har også hatt innvirkning på erindringen omkring dem det gjaldt. Dette gjelder for alle tre landene.

Arbeidsforhold

Nazistisk ideologi trakk som kjent et klart skille mellom såkalte germanske og ikke germanske personer. Arbeidere fra vest-Europa levde generelt sett derfor under bedre forhold enn arbeidere fra Øst-Europa. Mange av de vest Europeiske arbeiderne fikk lønn på lik linje som tyske. De som var ansatt i små tyske familie bedrifter hadde ofte et godt forhold til arbeidsgiverne sine og levde ofte sammen med dem under bedre forhold enn de ville gjort hjemme.²⁶ Den aller største gruppen av arbeidere arbeidet i industrien. Her var det største problemet boforholdene som ofte besto av brakker, sanitetsforholdene var dårlige og tilbereding av mat uhygienisk. Atskillelsen fra familien og den leiraktige botilværelsen var en påkjønning. Det var ikke snakk om en fengselstilværelse, men disiplinen fra tyske arbeidsledere var streng og gjentatte overtredelser av reglene kunne føre til fangenskap i tyske konsentrasjonsleirer²⁷

Forholdene i Norge

²¹ Lagrou 2000

²² BBC 2005: *Fact File : The Fall of France* <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

²³ Lagrou 2000 s 83

²⁴ Lagrou 2000 s 86

²⁵ Lagrou 2000 s 83

²⁶ Lagrou 2000

Nordmenn i arbeid for fienden

Etter krigen ble 92.805 landsviksaker etterforsket av disse førte 46.085 til domfellelse. Hvis vi ser videre på de sakene med domfellelse ble noe under halvparten av disse dømt på grunnlag av medlemskap i partiet NS alene, blant de øvrige ble et stort antall dømt for partimedlemskap i tillegg til andre straffbare forhold.²⁸ Landsviksoppgjøret må derfor i stor grad sees i sammenheng med deltagelse i partiet NS. Når det gjelder økonomisk kollaborasjon med fienden ble kun 3500 dømt for slike forhold.²⁹

Denne oppfatningen om at NS medlemmene var de største landsvikerne er fortsatt gjeldende og kanskje blitt enda mer entydig etter krigen enn det den var under krigen.

Under krigen var det snakk om, ”roerne”, ”de stripete”, ”brakkebaroner”, ”kolaboratører”, og ”profitører”, disse begrepene har etter hvert mistet mye av sin betydning, mens terminologien knyttet til NS- medlemmene fremdeles er rik.³⁰ Etter invasjonen 9.april var befolkningens forhold til tyskerne preget av forvirring og nysgjerrighet. Myndighetene og administrasjonsrådet som ledet landet fram til 25. September 1940 gikk langt i en samarbeidslinje med okkupasjonsmakta. Beskjeden som gikk ut til folket var ”hold hjulene i gang”³¹ *det kan også diskuteres om hvorvidt man egentlig kan snakke om noe motstandsarbeid av betydning i tiden fra kapitulasjonen og ut året 1940*³² Under disse forholdene er det kanskje ikke så rart at mange så sitt snitt til å tjene lit ekstra eller til livets opphold ved å arbeide for okkupasjonsmakta.

Flere nordmenn arbeidet for okkupasjonsmakten bl.a. norske entreprenører benyttet seg av muligheten til å gjøre jobber for tyskerne, hjelp til med og bygge flyplasser, veier osv. *Under okkupasjonen gjorde tyskernes virksomhet i landet at arbeidsledigheten ble bortimot avskaffet. Både arbeidsfolk og tidligere konkurstruede bønder fikk penger mellom hendene.*³³

I krigens første år tok mange utgangspunkt i at tyskerne kom til å vinne krigen, og at man like gjerne først som sist kunne komme til en forståelse med dem, og gjøre det beste ut av

²⁷ Lagrou 2000 s 141-142

²⁸ Eriksen, Anne: Det var noe annet under krigen : 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon, Oslo : Pax, 1995 s144

²⁹ Eriksen 1995 s 144

³⁰ Eriksen 1995 s 54

³¹ Eriksen 1995 s 53

³² Eriksen 1995 s 53

³³ Eriksen 1995 s 48

situasjonen og få næringslivet tilbake i normal gjenge.³⁴ Myndighetene og administrasjonsrådets innstilling om å holde hjulene i gang ble begrunnet med et ønske om å sikre befolkningens velferd. Invasjonen førte i begynnelsen til et kraftig fall i produksjonen av de fleste varer samtidig som all handel med vestmaktene opphørte. For at den økonomiske virksomheten skulle kunne videreføres og nødvendige materielle behov i befolkningen skulle dekkes, var næringslivet nødt til å tilpasse seg den nye situasjonen. Etter at forbindelsene med vestmaktene ble brutt måtte nye forsyningslinjer og markeder etableres.³⁵ For å få til dette var et samarbeid med okkupasjonsmakten nærmest uunngåelig. I november 1940 ble det opprettet et eget tysk-norsk handelskammer for å fremme økonomisk samordning og styrke fretningsmessige forbindelser mellom Norge og Tyskland. I 1942 hadde omlag 1000 norske firmaer inkludert de fleste store firmaer i Norge sluttet seg til handelskammeret.³⁶ De nye mulighetene til å levere varer og tjenester til Whermacht samt de hundre tusener av tyske soldater som trengte forpleining i Norge var muligheter næringslivet i Norge ikke lot gå fra seg. I særstilling sto bygg og anleggsbransjen. Sommeren 1942 jobbet 110.000 nordmenn for tyskerne innenfor denne bransjen, leverandører, entreprenører og arbeidere opplevde gode tider på arbeidsmarkedet, med god fortjeneste i alle ledd.³⁷ Det forekom tvangsarbeid også i Norge blant annet gjennom arbeidstjenesten (AT), i begynnelsen var dette på frivillig basis i jord og skogbruk, men fra våren 1941 ble den omgjort til pliktarbeid for menn. Til sammen 30.000 menn ble gjennom tvangsutskrivning i 1941, 1942 og 1943 innkalt og spredt på 50 AT leirer.³⁸ Deportering av arbeidskraft til Tyskland forekom i mye mindre grad enn det som var tilfellet mange andre steder i Europa. De nordmenn som ble deportert var personer som av politiske årsaker ble fanget og deportert til tyske konsentrasjonsleirer der de ble satt i arbeid under grusomme forhold. Samlet ble omkring 40.000 nordmenn fengslet av politiske årsaker under krigen, omlag 10.000 av disse ble sent til tyske konsentrasjonsleirer.³⁹

³⁴ Lange, Even: Aschehougs Norges Historie bind 11: Samling om felles mål, 1935-1970 H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) Oslo, 1998 s84

³⁵ Lange s 86

³⁶ Lange s 85

³⁷ Lange s 87

³⁸ Lange s 94

³⁹ Lange s 76

De østeuropeiske krigsfangene

Under den tyske okkupasjonen fra 1940-1945 ble omlag 100.000 østeuropeiske krigsfanger sendt til Norge⁴⁰ De aller fleste av disse var russere, men det var også jugoslavere og polakker.

Det ble i hovedsak anvendt utenlandske krigsfanger ved tre store prosjekter i Norge, disse var Nordlandsbanen, Atlanterhavsvollen et forsvarsverk mot en mulig invasjon av allierte styrker, og Undervannsbåt-basene i Trondheim. Men også i byggingen av veier, og flyplasser ble krigsfangene benyttet.⁴¹ Slik anvendelse av krigsfanger som arbeidskraft var i realiteten slavearbeid.

I Norge var det omlag 400 fange eller arbeidsleirer spredt rundt i hele landet. Men det var i Nord-Norge, og da spesielt i Nordland at man fant de fleste og største leirene og følgelig flest krigsfanger. Ved krigens slutt var det 121 leirer i nord Norge, og Nordland alene hadde et sted mellom en tredjedel og halvparten av alle overlevende krigsfanger⁴² I sør Norge var det ved krigens slutt 87 leirer og i midt Norge var det 76. Nye leirer ble stadig dannet og gamle flyttet eller avviklet i løpet av okkupasjonen.⁴³

Det var store forskjeller når det kommer til behandlingen de østeuropeiske krigsfangene fikk. Dette henger nært sammen med den nazistiske raseideologien. Jugoslavene var den gruppen som fikk dårligst behandling. Disse fangene fikk ikke offisiell status som krigsfanger før februar 1943 og ble derfor heller ikke behandlet i henhold til genevekonvensjonen. Etter de fikk status som krigsfanger fikk de også tilgang på Røde Kors pakker og det var en liten bedring i behandlingen. Mortaliteten blant jugoslavene i Norge var på hele 2837. Hvis man ser på det i prosent utgjør dette hele 70 % av alle de jugoslaviske krigsfangene i Norge. Med en så høy mortalitet kan leirene for denne gruppen langt på vei sees på som utryddelsesinstitusjoner.⁴⁴ Når det gjelder russerne er antallet døde høyere, ca 13.000 døde i fangenskap i Norge, men ettersom de utgjorde nærmere 100.000 er det her snakk om en langt lavere mortalitetsprosent enn det tilfellet var hos jugoslavene. Denne mortalitetsprosenten på 13 % er langt lavere enn den man

⁴⁰ Knutsen, Bjørn: Erindringene om de østeuropeiske krigsfangene i Norge, Bergen 2001 s31

⁴¹ Knutsen 2001 s 42

⁴² Knutsen 2001 s 44

⁴³ Knutsen 2001 s 44

⁴⁴ Knutsen 2001 s45

fant i Russerleirer andre steder i Europa, der tallene enkelte steder var nærmere 60 %⁴⁵ Det var imidlertid store forskjeller fra leir til leir et eksempel der forholdene var spesielt ille er leiren i Harstad der 600 krigsfanger ankom leiren i november 1942, fire måneder senere var 326, altså 54 % av disse døde.⁴⁶ De varierende forholdene i leirene kan synes å ha en klar sammenheng med vokternes og leirkommandantens personlige egenskaper og innstilling til fangene. I de leirene der fangene ble dårligst behandlet, var Untermench-ideologien mer framtrødende og vaktene fulgte de strenge retningslinjene angående behandlingen av krigsfangene som de var pålagt.⁴⁷ Variasjonene i mortaliteten fra leir til leir kan ikke forklares av kommandantens og vaktens personlighet og syn på fangene alene selv om det var av avgjørende betydning for behandlingen de fikk. Også geografiske variasjoner der leirer i nord Norge med sitt kalde klima kunne være svært ille. Det var også varierende forhold med hensyn til de sovjetiske krigsfangenes forpleining, innkvartering, bekledning og medisinsk hjelp.⁴⁸ De polske fangene var kanskje de som levde under best forhold de fikk f.eks. betaling for arbeidet de utførte, dette var naturligvis et svært beskjedent beløp. Også en lavere mortalitetsprosent tyder på at denne gruppen hadde det bedre.⁴⁹ Lidelsene til de østeuropeiske krigsfangene i Norge var store. Forholdene i leirene var preget av svært dårlige boforhold i dårlig isolerte brakker og lignende, dårlig sanitærmuligheter. Sykdom og underernæring var utbredt, det var også mangel på mat, klær å skotøy hvilket gjorde livet i leirene svært vanskelig, i tillegg til dette var psykiske og fysiske overgrep, tortur og henrettelser utbredt i enkelte leirer. De jugoslaviske leirene kan som sagt sees på som utryddelses leirer mens de russiske var tvangsarbeidsleire med et klart slavepreg over seg. Felles for dem begge var at de hadde umenneskelige forhold som helt klart brøt med Genevkonvensjonens bestemmelser.⁵⁰

⁴⁵ Knutsen 2001 s 46

⁴⁶ Soleim, Marianne: sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: antall, organisering og repatriering, Tromsø 2004 s171

⁴⁷ Soleim 2004 s 177

⁴⁸ Soleim 2004 s 178

⁴⁹ Knutsen 2001 s47

⁵⁰ Knutsen 2001 s 47-50

Sammenlikning

Demografiske forhold

I Norge hadde vi ikke de store arbeids utvandringene/deporteringene til Tyskland som dem vi så i de tre landene jeg har sett på tidligere i oppgaven. Nordmenn ble i liten grad tvunget til arbeid. Det var likevel mange, som diskutert tidligere, som valgte å gjøre dette selv uten tvang. Den ekstra arbeidskraften som trengtes i landet ble istedenfor å tvinge flere nordmenn i arbeid hentet fra øst Europa, og da spesielt fra Russland.

Bruken av østeuropeiske krigsfanger i Norge kan sees i sammenheng med det tyske krigsfangevesenet i Europa og behovet for arbeidskraft som økte etter at det utover i 1941 ble klart at krigen kom til å bli mer langvarig enn først antatt, bruken av østeuropeere som arbeidskraft økte da kraftig.⁵¹ En av hovedårsakene til forskjellene i bruk av arbeidskraft i de tre vesteuropeiske landene og Norge er at Norge var ved krigens utbrudd lite modernisert. Infrastrukturen i Norge var dårlig og Tyskland måtte bruke store midler og arbeidskraft for å bygge opp denne. Norge var strategisk plassert ikke minst i forhold til planlagt tysk invasjon av England og oppbygging av landet ble høyt prioritert. Det var derfor ikke i tysk interesse å deportere norsk arbeidskraft til Tyskland ettersom det var mangel på arbeidskraft i Norge. Denne mangelen ble som vi har sett dekket ved hjelp av østeuropeiske krigsfanger og slavearbeidere. I de vesteuropeiske landene som jeg har sett på tidligere var situasjonen en annen. Her var det arbeidsledighet, og disse landene var i en langt større grad enn Norge modernisert og utbygd med hensyn til industri og infrastruktur. Det er også viktig å huske på de store forskjellene i folketall mellom landene. Norge hadde i 1940 i underkant av 3 millioner innbyggere,⁵² mens det i Frankrike var nærmere 42 millioner, Belgia og Nederland hadde et folketall på henholdsvis 8,4 og 8,7 millioner.⁵³

Moralske forhold

Moralske forhold kan man diskutere utfra flere synsvinkler. Det umoralske aspektet ved å tvinge folk i arbeid er jo forholdsvis åpenbart. Mer diffust blir det kanskje hvis man ser på om det var moralsk riktig å jobbe "frivillig" for okkupasjonsmakten. Vi kan også se på

⁵¹ Knutsen 2001 s42

⁵² Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/aarbok/tab/tab-047.html>

⁵³ Lagrou 2000 s 89

det uavhengig av frivillighet ved å se på de faktiske arbeidsforholdene. Når det gjelder forholdene de vesteuropeiske arbeiderne jobbet under i Tyskland var disse ofte svært dårlige. Forholdene varierte fra sted til sted og i forhold til hva slags arbeid man utførte. Arbeidsforholdene på landet og i mindre familiebedrifter var ofte langt bedre enn det tilfellet var i de store industri områdene, det var imidlertid i disse områdene de aller fleste arbeidet. Om man var frivillig eller ufrivillig arbeider trengte ikke å ha noe å si for hvilke forhold man jobbet under. Unntaket er selvfølgelig alle de som ente opp i konsentrasjonsleirer der forholdene som vi vet var ekstra grusomme. I Norge står de østeuropeiske slavearbeiderne i en særstilling, tusenvis av fanger døde i arbeidsleirer.

Erindringsmessige forhold

Etter krigen var det i Norge og ellers i det tidligere okkuperte vest-Europa et behov for å bygge opp nasjonenes selvfølelse, måten Tyskland hadde invadert landene på med tilsynelatende enkelhet og hurtighet og hvordan landene måtte få hjelp fra andre nasjoner for å frigjøre dem hadde gjort at den nasjonale selvfølelsen lå i ruiner, det var derfor viktig å gjøre seieren i 1945 om til en nasjonal seier.⁵⁴ I denne sammenheng ble det en svart/hvit maling av hendelsene der helter og forrædere, jøssinger og quislinger, sto opp i mot hverandre. Erindringerne omkring den store grå massen av personer som arbeidet for fienden ble også delt etter hvorvidt man ble ansett for å ha bli tvunget til arbeid eller gikk inn for det frivillig. I Norge har de østeuropeiske krigsfangene fått liten plass i erindringshistorien omkring okkupasjonstiden. Rett etter krigen var det et stort fokus, men den kalde krigen og fokuset på det nasjonale, og nasjonsbygging gjorde sitt for at de etter hvert ble mer og mer glemt.⁵⁵ Fra midten av 1980 tallet har de østeuropeiske krigsfangene oftere blitt gjenstand for oppmerksomhet, men det er fremdeles mye som mangler på at en kan si at minnet om disse skjebnene har blitt rehabilitert i den kollektive norske erindring om okkupasjonstiden.⁵⁶

⁵⁴ Lagrou 2000 s 2

⁵⁵ Knutsen 2001 s 109

⁵⁶ Knutsen 2001 s 110

Litteraturliste:

BBC *Fact File : The Fall of France* BBC 2005
<http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/timeline/>

Eriksen, Anne: Det var noe annet under krigen : 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon, Oslo : Pax, 1995.

Knutsen, Bjørn: Erindringene om de østeuropeiske krigsfangene i Norge, Bergen 2001

Lagrou, Pieter: *The Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory & National Recovery in Western Europe, 1945-1965* Cambridge 2000

Lange, Even: *Aschehougs Norges Historie bind 11: Samling om felles mål, 1935-1970*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) Oslo, 1998

Soleim, Marianne: *sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: antall, organisering og repatriering*, Tromsø 2004

Statistisk sentralbyrå: *Statistisk årbok 2007* <http://www.ssb.no/aarbok/tab/tab-047.html>